

Καζαντζάκης

50 χρόνια από το θάνατό του

Με την ευκαιρία της ανακήρυξης του έτους 2007 ως έτος «Ν. Καζαντζάκη», η Παγκρήτια Αδελφότητα Μακεδονίας διοργάνωσε εκδήλωση - αφιέρωμα στον συγγραφέα, ποιητή, φιλόσοφο και ταξιδευτή Νίκο Καζαντζάκη.

Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, την Παρασκευή 2 Φεβρουαρίου 2007, με κεντρικούς ομιλητές το Δήμαρχο Ηρακλείου, κ. Γιάννη Κουράκη, και τον Καθηγητή του Α.Π.Θ., κ. Δημήτρη Γουινελά.

Παράλληλα, στα πλαίσια αυτής της εκδήλωσης, εγκαινιάστηκε από το Δήμαρχο Ηρακλείου, κ. Γιάννη Κουράκη, έκθεση αρχειακού υλικού με θέμα: «Γνωριμία με τη ζωή και το έργο του Ν. Καζαντζάκη».

Η έκθεση έλαβε χώρα στην Αίθουσα της Παγκρήτιας Αδελφότητας «Ελευθέριος Βενιζέλος» με την υποστήριξη και τη συνεργασία του Μουσείου «Ν. Καζαντζάκης».

Ο Πρόεδρος της Παγκρήτιας Αδελφότητας, κ. Πέτρος Ι. Πετρακάκης, καλωσόρισε τους παρευρισκόμενους και, αναφερόμενος στην προσωπικότητα του Ν. Καζαντζάκη, τόνισε:

«Είναι από τις πνευματικές φυσιογνωμίες με τη μεγαλύτερη απήχηση στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Γεννήθηκε στο Ηράκλειο στις 18 Φεβρουαρίου 1883.

Εκεί τελείωσε το Δημοτικό και το Γυμνάσιο και έπειτα φοίτησε στη Γαλλική Εμπορική Σχολή της Νάξου.

Κατόπιν γράφτηκε στη Νομική Σχολή Αθηνών. Με το δίπλωμα του διδάκτορα της Νομικής στο χέρι, έφυγε το 1907 για ανώτερες σπουδές στο Παρίσι. Στο Col-

lege de France ακούει παραδόσεις του Henri Bergsen, του οποίου η φιλοσοφία έμελλε να ασκήσει μία από τις αποφασιστικές επιδράσεις στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του έργου του.

Την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων κατατάχθηκε εθελοντής στο στρατό και υπηρέτησε στο ιδιαίτερο γραφείο του Πρωθυπουργού.

Το 1919 διορίστηκε από το Βενιζέλο Γενικός Διευθυντής στο νεοσύστατο τότε Υπουργείο Περιθάλψης, απ' όπου και αποχώρησε μετά την ήττα των Φιλελευθέρων το 1920.

Αυτό το διάστημα και για μία εικοσαετία έκανε πλήθος ταξίδια σε Ευρώπη, Ασία και Αφρική.

Γνωρίστηκε προσωπικά με πολλές από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της εποχής.

Τα χρόνια της Κατοχής τα πέρασε στην Αίγινα, ασκητεύοντας και γράφοντας.

Μετά την απελευθέρωση επιστρέφει στην Αθήνα και το 1945 παντρεύεται την Ελένη Σαμίου.

Το Νοέμβριο του 1945 διορίζεται Υπουργός άνευ Χαρτοφυλακίου στην κυβέρνηση Σοφούλη, θέση από την οποία παραιτείται δύο μήνες αργότερα.

Τον Ιούνιο του 1946 φεύγει ένα σύντομο ταξίδι στην Αγγλία και δεν επέστρεψε ποτέ.

Καλεσμένος από τη γαλλική Κυβέρνηση βρέθηκε στο Παρίσι και εκεί διορίστηκε σύμβουλος για τη λογοτεχνία UN-ESCO. Η παραιτήσή του από τη θέση αυτή ήρθε ένα χρόνο αργότερα, κυρίως γιατί ο ίδιος επιθυμούσε να σταδιοδρομήσει στο εξωτερικό, αποκλειστικά ως συγγραφέας.

Έτσι το 1948 εγκαθίσταται στην Αντίβες της Γαλλίας και από εκεί και πέρα αρχίζει η μεγάλη επέκταση της φήμης του.

Τα έργα του μεταφράζονται το ένα μετά τα άλλο σε όλες τις χώρες του κόσμου, ενώ παράλληλα του απονέμεται πλήθος βραβείων, όπως το βραβείο για το καλύτερο ξένο βιβλίο το 1945 στο Παρίσι, καθώς και το βραβείο Ειρήνης το 1956 στη

Βιέννη. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι προτείνεται ως υποψήφιος για το Βραβείο Νόμπελ περισσότερες από δύο φορές.

Η μεγάλη κυκλοφορία των βιβλίων του και το δήθεν αντιθρησκευτικό περιεχόμενό τους ερεθίζουν και κινητοποιούν όχι μόνο την ορθόδοξη ελληνική Εκκλησία, αλλά και την καθολική.

Στο μεταξύ έχει αρχίσει να κλονίζεται και η υγεία του. Μετά την επιστροφή του από κάποιο ταξίδι του στην Κίνα, πεθαίνει στο Φράϊμπουργκ της Γερμανίας το 1957 και κηδεύτηκε λίγες ημέρες αργότερα στο Ηράκλειο της Κρήτης. Ο τάφος του βρίσκεται στην Τάπια Μαρτινέγκο με χαραγμένη επάνω του την επιγραφή από έναν ινδικό μύθο, τον οποίο αναφέρει και ο ίδιος μάλιστα σε ένα μυθιστόρημά του - το *Toda Raba* - «Δεν ελπίζω τίποτα, δε φοβάμαι τίποτα, είμαι λυύτερος».

Πολλές φορές πρέπει να σημειώσουμε ότι αντί του κανονικού του ονόματος, χρησιμοποίησε τα ψευδώνυμα Ακρίτας και Πέτρος Ψηλορείτης.

Με τη συγγραφή του έργου του «Ασκητική» διαμόρφωσε τελικά τη συγγραφική του προσωπικότητα. Λίγο μετά την έκδοσή της αρχίζουν να κυκλοφορούν το ένα μετά το άλλο όλα εκείνα τα βιβλία του, που συνθέτουν το Καζαντζακικό έργο.

Τρία είναι τα κλειδιά για να εισδύσουμε στον ιδεολογικό χώρο και να παρακολουθήσουμε την πορεία και την κατάληξη του Καζαντζακικού έργου, η Ασκητική, η Οδύσσεια και η Αναφορά στον Γκρέκο.

Ο Καζαντζάκης κατάφερε να πραγματοποιήσει το «τερατώδες» που ονειρεύτηκε, όταν πια τα τέρατα είχαν εκλείψει. Σε καιρούς που τα μεγέθη εξαφανίζονταν έφτιαξε μέγεθος. Σε ώρα απρόσφορη, όταν πια δεν υπήρξε έπος, έφτιαξε και έπος.

Τελικά συμπεραίνουμε ότι πρόκειται για ένα συγγραφικό «φαινόμενο», όχι μόνο σε ελληνική, αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα.

Το μέγεθός του προβάλλεται λιγότερο από τα επί μέρους έργα του και περισσότερο κατ' ευθείαν από την προσωπικότητά του ίδιου του δημιουργού και έτσι τελικά ξάφνιασε σαν κάτι σπάνιο και μοναδικό και εξακολουθεί να ξαφνιάζει και στην εποχή μας.

Πρόκειται για έναν λογοτέχνη, έναν διανοούμενο με πολλά πρόσωπα. Για έναν εκφραστή όχι μόνο μιας, αλλά πάρα πολλών εποχών ταυτόχρονα.

Ο Νίκος Καζαντζάκης αποτελεί μια προσωπικότητα που είχε, έχει και θα έχει πάντοτε πολλά να μας πει, καθώς είναι μια πηγή αστείρευτη και ένας πακτωλός ιδεών και αναζητήσεων.

Ένας δημιουργός με κολοσσιαίο έργο που το διακρίνει η παγκοσμιότητα.

Ένας συγγραφέας με οικουμενική διάσταση.

Ένας φιλόσοφος, οραματιστής, ελληνολάτρης και πιο ειδικά κρητικολάτρης που γράφει με πάθος για την Κρήτη, χωρίς όμως να καταντά τοπικιστής, καθώς ξεπερνά τα στενά όρια της Κρήτης, περνά στην Ευρώπη και φτάνει στον πολιτισμό της Δύσης και της Ανατολής.

Ακόμη και σήμερα, 50 χρόνια μετά το θάνατό του, αυτός ο στοχαστής και συγγραφέας, ο Νίκος Καζαντζάκης, παραμένει επίκαιρος.

Παραμένει ένας μεγάλος Κρητικός, έ-

νας μεγάλος Έλληνας, που διδάσκει και εμπνέει τις νεότερες γενιές, δημιουργώντας εκείνους τους προβληματισμούς και εκείνες τις ανησυχίες που ο άνθρωπος θα πρέπει πάντα να νιώθει στον αγώνα για να υπερβεί τον εαυτό του και να ενωθεί με το Θεό, στην πάλη και το μόχθο για να πραγματοποιήσει έναν σκοπό χωρίς κανέναν και τίποτε να τον σταματά, και γενικά στην πορεία του προς το αύριο».

Στη συνέχεια, ο Δήμαρχος Ηρακλείου, κ. Γιάννης Κουράκης, αφού προσήλθε στο βήμα, πήρε το λόγο και ανέφερε τα εξής:

«Η μορφή του Νίκου Καζαντζάκη είναι παράδειγμα πνευματικού ανθρώπου.

Η αξία ενός δημιουργού κρίνεται από την αναγνώριση του έργου του στο πέρασμα του χρόνου.

Ο χρόνος είναι η Λυδία λίθος που δοκιμάζει την αντοχή και την ποιότητα ενός πνευματικού δημιουργήματος.

Το ότι σήμερα, 50 χρόνια μετά το θάνατό του, το έργο του Νίκου Καζαντζάκη παραμένει ζωντανό και επίκαιρο σημαίνει ότι περιέχει γόνιμα στοιχεία, διαχρονικά και πανανθρώπινα.

Η αναγνώρισή του είναι παγκόσμια και κανείς άλλος Νεοέλληνας δεν έχει τέτοια καθολική αποδοχή.

Τα βιβλία του έχουν μεταφραστεί σ' ό-

λες τις γλώσσες και παντού πραγματοποιούνται μελέτες και εκδηλώσεις αφιερωμένες στη ζωή και το έργο του.

Έχει κατακτήσει την κορυφαία θέση στην ιστορία των Νεοελληνικών Γραμμάτων και εμπνέει όχι μόνο τους ειδικούς μελετητές, αλλά και τους απλούς αναγνώστες.

Υπηρέτησε όλα τα είδη του λόγου, έγραψε ποίηση, θέατρο, μυθιστόρημα, ταξιδιωτικές εντυπώσεις και δοκίμια.

Υπάρχει ακόμα μια πλούσια αλληλογραφία με κορυφαίους ανθρώπους του πνεύματος σε ολόκληρο τον κόσμο.

Οι λογοτεχνικές μορφές που δημιούργησε αποτελούν ζωντανά πρότυπα.

Ο Αλέξης Ζορμπάς, ο Καπετάν Μιχάλης, ο Μανωλιός, ο Οδυσσέας και οι θεατρικοί του ήρωες συνθέτουν τον αγωνιζόμενο άνθρωπο του 20ου αιώνα με τις μεγάλες προσδοκίες και τις δικαιολογημένες ανησυχίες για το αύριο.

Ειδικοί μελετητές διερευνούν και ανιχνεύουν τις επιδράσεις που δέχτηκε, τις φιλοσοφικές θεωρίες που τον ενέπνευσαν και αναλύουν το έργο του, προσπαθώντας να εμβαθύνουν σε κάθε πτυχή του.

Θα περιοριστώ σε ορισμένες επισημάνσεις από τη ζωή και το έργο του που αναδεικνύουν τα στοιχεία που συνθέτουν την πνευματική του φυσιογνωμία και τον αγώνα της ζωής του.

Μία άποψη από την αίθουσα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.

Ο καθηγητής, κ. Δημήτρης Γουελάς, στο βήμα.

Υπήρξε αφοσιωμένος εργάτης του πνεύματος.

Σε όλη του τη ζωή αναζήτησε και μελέτησε με προσοχή όλα τα μεγάλα δημιουργήματα της ανθρώπινης σκέψης.

Εργαζόταν με πάθος, με προσοχή και δημιουργική αφοσίωση και «αποταμίευε» απίστευτο όγκο πνευματικού πλούτου, μετασχηματίζοντας σε ζωντανά βιώματα τις αφηρημένες ιδέες.

Αρνήθηκε όλες τις ευκολίες και τις ανέσεις και αγωνίστηκε να κερδίσει τη ζωή του ως δημοσιογράφος και μεταφραστής με πολύ κόπο και καθημερινό αγώνα.

Σε εκείνον οφείλουμε εξαιρετες μεταφράσεις έργων της παγκόσμιας λογοτεχνίας που παραμένουν αξεπέραστες στο χρόνο.

Τα Ομηρικά έργα, η Θεία Κωμωδία του Δάντη, πολλά έργα της Γαλλικής λογοτεχνίας αποδόθηκαν στη γλώσσα μας με μοναδικό τρόπο.

Ταξίδεψε και γνώρισε πολλές χώρες και οι εντυπώσεις του είναι μνημεία λόγου, γιατί μελετούσε την ιστορία των λαών και προσπαθούσε να ανακαλύψει τα ουσιαστικά και μοναδικά χαρακτηριστικά που συνθέτουν την φυσιογνωμία τους.

Παρόλα αυτά έμεινε πάντοτε στενά δεμένος με την Κρήτη και την ιστορία της.

Ο Νίκος Καζαντζάκης, αν και μόνιμος «ταξιδευτής» και «παγκόσμιος» άνθρω-

πος, λάτρεψε και γνώρισε σε βάθος τον τόπο, όπου γεννήθηκε και από τους αγώνες των Κρητικών και την αυτοθυσία τους συγκρότησε τον πυρήνα της προσωπικής τους φιλοσοφίας.

Στην Ασκητική του γράφει:

«Το πιο βαθύ ανθρώπινο χρέος μας είναι, όχι να ξεδιαλύνουμε και να φωτίσουμε το ρυθμό της πορείας του Θεού, παρά να προσαρμόσουμε, όσο μπορούμε, μαζί του το ρυθμό της μικρής, λιγόχρονης ζωής μας.

Έτσι μονάχα νικούμε τη λεπτομέρεια, τη θανάσιμη αμαρτία, νικούμε τη στενότητα του μυαλού μας, μετουσιώνουμε τη σκλαβιά του χωματένιου υλικού που μας δόθηκε να δουλέψουμε, σε ελευθερία».

Αυτός ο αγώνας είναι πραγματικά υπέροχος σκοπός για τον άνθρωπο.

Να ακολουθούμε το υψηλό χρέος και να μετατρέψουμε τη σάρκα σε πνεύμα.

Έναν αγώνα που ο συγγραφέας γνωρίζει ότι είναι χωρίς τελικό τέρμα και δικαίωση.

«Δοξάρι είμαι, Θέ μου, τέντωσέ με κι ας σπάσω» λέει σε κάποιο άλλο σημείο.

Αισθάνεται αφιερωμένος σε μία προσπάθεια υπεράνθρωπη, σε ένα χρέος υψηλό που δεν είναι άλλο από την υπηρεσία του πανανθρώπινου ιδανικού.

Είναι ένα ιδεώδες βαθιά ανθρωπιστικό. Η Κρητική ματιά του Νίκου Καζαντζά-

κη είναι μια ιδιαίτερη αίσθηση της ζωής.

Σημαίνει αγάπη της ζωής, σημαίνει α-

ναγνώριση της ομορφιάς και της μαγείας του κόσμου, αλλά συγχρόνως τη γενναϊότητα να θυσιάσεις όλα αυτά για ένα σκοπό ανώτερο.

Κάθε φορά που επέστρεφε στο νησί επικοινωνούσε με τους απλούς ανθρώπους, καμάρωνε τα κρητικά βουνά, απολάμβανε το ιδιαίτερο άρωμα και επικοινωνούσε με την ψυχή της μάνας Κρήτης.

Στο έργο του υπάρχουν λαμπρές σελίδες, όπου υμνεί την Κρήτη και θαυμάζει το μεγαλείο της.

Μια άλλη διάσταση του Νίκου Καζαντζάκη, που υπήρξε πηγή πολλών παρεξηγήσεων είναι ο πρωτεϊκός χαρακτήρας της προσωπικότητάς του.

Κατά καιρούς γοητεύτηκε από διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες, αλλά δεν έμεινε δογματικά προσηλωμένος σε καμία.

Δέχτηκε εκλεκτικά στοιχεία από όλες χωρίς δογματισμό και υποταγή.

Γι' αυτό, αδικαιολόγητα, δέχτηκε συχνά επιθέσεις από διάφορες πλευρές, που δεν του συγχωρούσαν το γεγονός ότι αρνιόταν να υποταχθεί σε δόγματα.

Εκείνος με κατανόηση και μειλίχιο τρόπο δέχτηκε τις επιθέσεις.

Από νέος έμεινε στην πρωτοπορία των προοδευτικών ιδεών και υπηρέτησε με συνέπεια την προσπάθεια που κατέβαλε στον πολιτικό στίβο ο άλλος μεγάλος Κρητικός, ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Στρατεύτηκε στο κίνημα του δημοτισμού που αποτελούσε τότε μια έκφραση όλων των προοδευτικών δυνάμεων του τόπου μας.

Η Ελληνική Πολιτεία και ιδιαίτερα όλοι οι φορείς της Κρήτης έχουμε χρέος να αναδείξουμε και να προβάλλουμε το τεράστιο έργο του Νίκου Καζαντζάκη.

Όχι μόνο, γιατί εκφράζει με τον καλύτερο τρόπο τα στοιχεία που συνθέτουν τη φυσιογνωμία μας και αναδεικνύουν την ιδιαίτερη παράδοσή μας.

Κυρίως, όμως, επειδή αποτελεί για τους νέους μοναδικό παράδειγμα που φωτίζει και οδηγεί - ένα παράδειγμα που υποδεικνύει το δύσκολο δρόμο που καταξιώνει τον άνθρωπο, που μας διδάσκει ότι η ζωή είναι «μέγα καλό και πρώτο» και αξίζει μόνο τότε, όταν την κατακτούμε με τον προσωπικό μας αγώνα.

Μορφές, όπως ο Νίκος Καζαντζάκης, δεν πλουτίζουν απλώς τη λογοτεχνική μας Γραμματεία.

Αποτελούν γόνιμη πνευματική τροφή για όλους μας και αποδεικνύουν πόσο υψηλές κατακτήσεις μπορεί να επιτύχει ο άνθρωπος, όταν με αφοσίωση είναι ταγμένος για να υπηρετεί υψηλούς στόχους και ιδανικά».

Με τη σειρά του ο Καθηγητής του Α.Π.Θ., κ. Δημήτρης Γουνελάς, αναφερόμενος στη ζωή και το έργο του Ν. Καζαντζάκη, είπε:

«Ο Νίκος Καζαντζάκης ίσως είναι ο πλέον ασυμβίβαστος διανοούμενος της εποχής του. Με τον όρο ασυμβίβαστος εννοώ πως δεν προσχώρησε και δεν συμφώνησε με καμιά θεωρία από τις υπάρχουσες. Αυτό και μόνο τον καθιστά ανεξάρτητο και στην ανεξαρτησία αυτή θα πρέπει να αναζητήσουμε κανείς την έννοια της ελευθερίας. Λέω με άλλα λόγια πως ο ασυμβίβαστος είναι και ο μόνος ελεύθερος. Ελεύθερος είναι κανείς όταν κάνει του κεφαλιού του και όταν βλέπει τον κόσμο με τα δικά του μάτια.

Πώς μπορείς να φτάσεις στο σπλάχνο της Άβυσσος και να την καρπίσεις; Αυτό δεν μπορεί να ειπωθεί, δεν μπορεί να στριμωχτεί σε λόγια, να υποταχτεί σε νόμους· καθένος έχει και τη λύτρωση τη δική του, απόλυτα ελεύθερος (Ασκητική, 96).

Μας λέει, λοιπόν, πως η ατομική ελευθερία σχετίζεται με την λύτρωση και η λύτρωση δεν έρχεται ως επιβράβευση απ' έξω, είναι εσωτερική υπόθεση του κάθε ατόμου και σε αυτό το συμπέρασμα θα καταλήξω.

Προσάφηρ του ορθολογισμού που κυβερνά στον Δυτικό πολιτισμό από την Αναγέννηση και μετά, αναζητούμε ομοιότητες και διαφορές για να αναγνωρίσουμε τον κόσμο γύρω μας, έτσι ώστε να τους δώσουμε μια ταυτότητα. Μας διέπει ένας σχολαστικισμός και λειτουργούμε συγκριτικά. Σύγκριση πάει να πει τοποθέτηση σε κατηγορίες, δηλαδή ταξινόμηση των ενδείξεων και των χαρακτηριστικών με γνώμονα την αντικειμενικότητα. Γι αυτό και κατονομάζουμε τον Καζαντζάκη Νιτσειστή, Μπερζονιστή, Κομμουνιστή, ακόμη και μετα-Κομμουνιστή. Τον συγκρίνουμε με το τι διάβασε και τι τον απασχόλησε και σύμφωνα με αυτές τις συγκρίσεις προσδιορίζουμε και τον στοχασμό του. Το γεγονός ότι του προσάπτουμε τόσες διαφορετικές ιδιότητες, από μόνο του το γεγονός αυτό αναιρεί τους ίδιους αυτούς χαρακτηρισμούς που του προσδίδουμε. Δεν μπορεί να είναι σωστό, να είναι ο Καζαντζάκης όλα αυτά μαζί, ή να είναι σωστό να ανήκει σε ένα από αυτά, αφού ο καθένας μας φαίνεται να τον βλέπει διαφορετικά.

Δεν εξαιρώ τον εαυτό μου ότι είμαι ένας από τους μελετητές του Καζαντζάκη που επιδίωξε να του προσδώσει μια ταυτότητα. Τον αποκάλεσα Πατωνικό, για να τον βγάλω από τον Μονισμό που είχαν προσάψει άλλοι μελετητές (βλ. π.χ. Peter Bien, *Καζαντζάκης: Η πολιτική του πνεύματος*, 49). Δηλαδή μερικοί μελετητές τον παρουσιάζουν ότι μοναδική του επιδίωξη είναι η ανύψωση και η νίκη του πνεύματος επί της σάρκας. Με Μονισμό εδώ εννοούσαν πως μόνο η πνευματική υπόσταση προσμετράει και το ιδανικό στον Καζαντζάκη είναι να ξεπεράσει ο άνθρωπος την υλική του υπόσταση και να μετουσιωθεί σε πνεύμα.

Η δική μου θέση ήταν πως ακόμη και στο ρόλο του Χριστού - και εδώ αναφέρομαι και στην τραγωδία του Χριστός (1928) και στον *Τελευταίο πειρασμό* (1954) - παρουσιάζεται συνδυαστικά η πνευματικότητα με την υλικότητα, έτσι ώστε μαζί να συγκροτούν το ολοκλήρωμα της ύπαρξης. Δηλαδή ερμηνεύω τον Καζαντζάκη ότι ασπάζεται τη διττότητα που είναι μια από τις βασικές αρχές της Πλατωνικής θεώρησης του κόσμου (βλ. Γουνελάς, «Πλατωνικές προεκτάσεις στον Τελευταίο πειρασμό»). Εξάλλου ο ίδιος ο Καζαντζάκης στον Πρόλογο στον Τελευταίο πειρασμό εξομολογείται και λέει ότι «υπάρχει μια ακατάπαυστη ανήλεη πάλη ανάμεσα στο πνεύμα και στη σάρκα» (*Τελευταίος πειρα-*

σμός, 9) και «όσο πιο δυνατή η ψυχή κι η σάρκα, τόσο και η πάλη πιο γόνιμη κι η τελική αρμονία πιο πλούσια» (*Τελευταίος πειρασμός*, 10). Με τη λέξη «αρμονία» αναγνωρίζει και τις δύο ουσίες που έφτιαξαν τον άνθρωπο: και την πνευματική και την υλική, εξού και η έννοια της αρμονίας. Για να υπάρχει αρμονία πρέπει να υπάρχουν περισσότερα από δύο διαφορετικά στοιχεία. Η ύλη προσφέρει το σχήμα και την εδω-και-τώρα ύπαρξη μας και το πνεύμα προσφέρει την ωστήρια δύναμη για υπέρβαση. Μα η ακροθιγία αυτή συγγένεια με τον Πλάτωνα, είμαι σε θέση να ομολογήσω, σήμερα, δεν με δικαιώνει να τον αποκαλώ Πλατωνικό, ούτε και οι τάσσοντες υπέρ του Μονισμού δεν δικαιώνονται με το να τον αποκαλούν Μπερζονιστή, δηλαδή ότι αυτό που τον απασχολεί περισσότερο είναι η μετουσίωση του ανθρώπου σε πνεύμα και ότι η τάση αυτή αποτελεί την ουσία της ύπαρξης ως έμφυτη εξελικτική δύναμη (élan vital). Η σκέψη του Καζαντζάκη, αναμφισβήτητα, δεν ταξινομείται εύκολα και δεν προσδιορίζεται συγκριτικά ή ορθολογικά.

Κάνουμε ένα βαρύ λάθος να ζητούμε να προσδώσουμε στον Καζαντζάκη μια ιδιότητα συγκρίνοντας τον με κάποιον άλλον και ας γνωρίζουμε ότι είχε εκφράσει τον θαυμασμό του για τον Πλάτωνα ή τον Μπερζόν. Η περίπτωση Καζαντζάκη κοιταγμένη στο σύνολό της μας πείθει ότι πρόκειται για ένα ασυμβίβαστο, καινοτόμο διανοητή, ο οποίος διαβάει ευρέως και ο οποίος αναζητά από μια συμπαντική οπτική να βρει την αυθεντική θέση του ανθρώπου. Δεν είναι ανεμοδείκτης ο Καζαντζάκης που επηρεάζεται από το τι διαβάσει. Απλώς ψάχνει για την αλήθεια και την πρωταρχική αιτία της ύπαρξης του ατόμου.

Είναι τελείως μικρόψυχη η τακτική να αντιμετωπίζει κανείς τον Καζαντζάκη στενά μέσα στα ορθολογιστικά όρια της υπάρχουσας φιλοσοφίας. Εξάλλου αποτελεί κοινό τόπο η πεποίθηση ότι φιλόσοφος είναι μόνο εκείνος που θέτει το ερώτημα στον εαυτό του και σκέφτεται από την αρχή σαν να είναι δική του υπόθεση το οποιοδήποτε θέμα. Επομένως φιλόσοφος δεν είναι εκείνος που υιοθετεί και εφαρμόζει τα επιχειρήματα ενός άλλου. Γι' αυτό και ο Καζαντζάκης είναι ο κατεξοχήν φιλόσοφος και το έργο του καλύπτει πληθώρα γνωστικών χώρων (Θεολογία, Πολιτική, Λαογραφία, Μυθολογία, Ιστορία), στους οποίους χώρους κινείται με άνεση στοχαζόμενος.

Ας πάρουμε τα πράγματα με γνώμονα τις επιλογές του, και τότε μόνο θα αντιληφθούμε ότι έχουμε να κάνουμε με μια πολυσιδηή προσωπικότητα. Ξεκίνησε ως πεζογράφος με μια αισθησιακή νουβέλα, *Όφρις και κρίνο* (1906), στη συνέχεια έγραψε μελέτες και κριτική, αλλά αμέσως μετά έγραψε και πέντε θεατρικά τα οποία περιλαμβάνουν μια ποικιλία θεμάτων. Τα δύο από αυτά *Ξημερώνει* και *Φασγά* εκφράζουν το πάθος του ατόμου για την απελευθέρωσή του μέσω της δημιουργίας. Τα δύο άλλα, *Έως τότε* και *Ο Πρωτομάστορας*, αναδεικνύουν πως η απελευθέρωση και του ατόμου και της κοινωνίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με τη λαϊκή παρέμβαση - ο λαός κανονίζει τις συνθήκες που θα οδηγήσουν στην απελευθέρωσή μας, όπως λόγου χάρη τον Πρωτομάστορα στο γεφύρι της Άρτας για τον Καζαντζάκη ο λαός είναι εκείνος που τον εξωθεί στη θυσία. Το πέμπτο θεατρικό είναι ένα μονόπρακτο που το τιτλοφορεί *Κωμωδία-Τραγωδία* και στο οποίο παρουσιάζει τον άνθρωπο να κρίνεται από την ίδια του τη συνείδηση, πέντε λεπτά πριν από το θάνατο. Εδώ πρόκειται για μια διείσδυση και εσωτερίκευση στον ψυχισμό του καθενός από τους χαρακτήρες.

Όλα αυτά που περιγράφω δείχνουν την τρελή περιπέτεια ενός ανήσυχου νου. Δηλαδή λέω ότι οι ενασχολήσεις του Καζαντζάκη ακόμη και τα τρία πρώιμα χρόνια (1906-1909) φανερώνουν μια φύση ανιχνευτή που αναζητά μια διέξοδο από το απέραντο δάσος στο οποίο βρίσκεται ο στοχαστικός άνθρωπος. Μέχρι το τέλος της ζωής του το 1957 συνεχίζει αυτή την πορεία αναζήτησης. Γράφει 12 τραγωδίες, ποίηση, πεζογραφία, ταξιδιωτικά και δεκάδες άρθρα και μελέτες, καθώς και μεταφράσεις λογοτεχνίας και φιλοσοφίας. Γράφει και απευθείας στα Γαλλικά και επίσης μεταφράζει δικά του έργα π.χ. την τραγωδία του Κούρος. Μετάφρασε και το πεζογράφημα Τόντα- Ράμπλα στα Γερμανικά (από τα Γαλλικά στα οποία το είχε γράψει). Θέλει να τον διαβάσουν οι ξένοι, γιατί οι περισσότεροί του φίλοι υπήρξαν ξένοι και αυτοί είναι που αναγνώρισαν πρώτοι την αυθεντικότητά του. Ο Albert Schweitzer είπε για τον Καζαντζάκη «Από τότε που ήμουν παιδί κανένας συγγραφέας δεν μου έχει κάνει τόσο βαθιά εντύπωση όσο ο Καζαντζάκης. Το έργο του έχει διαχρονική αξία, γιατί ο ίδιος έχει κατ' πολύ δοκιμαστεί και με την ανθρωπινή κοινωνία έχει υποφέρει και έχει προσφέρει πολλά» (βλ. D. Middleton, «Schweitzer and Kazantzakis: Connections, Comparisons,

Ο Δήμαρχος Ηρακλείου, κ. Γιάννης Κουράκης, στο βήμα.

Contrasts», βλ. Κ.Ε. Ψυχογιούς [επ.], *Νίκος Καζαντζάκης το έργο και η πρόοψησή του: Συνέδριο Κρήτης*, 212).

Προσωπικά, μετά από τριάντα χρόνια και πλέον που βρίσκομαι σε άμεση επαφή με το έργο του, έχω καταλήξει να πιστεύω ότι υπήρξε από τους πιο αυθεντικούς στοχαστές των Ελληνικών γραμμάτων. Και στην αυθεντικότητα αυτή ανήκει γενικά η καλλιτεχνική διάσταση στη σκέψη του. Η *Ασκητική*, που δημοσίευσε σε πρώτη μορφή το 1927, αποτελεί μια προφητική αποκάλυψη και είναι κρίμα που τη σχολιάζουμε με ορθολογιστικό τρόπο ως να ήταν φιλοσοφική διατριβή.

Αυτή η στοχαστική-καλλιτεχνική διάσταση απαντάται ακόμη και στα ταξιδιωτικά του, όπου φαίνεται ότι δεν επιδιώκει ούτε να γράψει ιστορία, ούτε να μας διαφημίσει τα μέρη που επισκέπτεται. Μένει υποκειμενικός και αταξινόμητος και εκφράζει μόνο ό,τι τον συγκινεί από την Αλάμπρα στην Γρανάδα, από τη Ρωσία, από την Κίνα κ.ο.κ. Η λεπτότητα με την οποία αντιμετωπίζει τον Κινέζο, λόγου χάρη, είναι συγκινητική. Στο πρώτο ταξίδι στην Κίνα το 1935, βλέπει τον Κινέζο φτωχό και εξαθλιωμένο να καλλιεργεί το ρύζι λιπαίνοντάς το με τις ακαθαρσίες του, αλλά παράλληλα, όμως, τον βλέπει και ικανό μιας υψηλής ηθικής, που για να τιμωρήσει τον εχθρό του πηγαίνει και αυτοκτονεί έξω από την πόρτα του εχθρού.

Ο ίδιος ένιωσε ότι είναι ποιητής γι' αυτό και τον περισσότερο χρόνο της δημιουργικής του καριέρας τον ανάλωσε γράφοντας ποίηση. Οι δώδεκα τραγωδίες που κυκλοφορούν (αν και δυσέυρε-

τες σήμερα) σε τρεις τόμους με τον τίτλο *Θέατρο*, είναι έμμετρες. Παράλληλα, το μεγάλο του ποίημα *Οδύσσεια* (1939) αποτελεί το Magnum opus της δημιουργίας του. Την πεζογραφία την πήρε στα σοβαρά μάλλον για βιοποριστικούς λόγους τα τελευταία 15 χρόνια της ζωής του. Ο Αλέξης Σολομός (σκηνοθέτης, θεατρικός συγγραφέας και μεταφραστής) είπε με εξαιρετική ευστοχία για τον Καζαντζάκη:

Από όλους τους νεοέλληνες θεατρικούς δημιουργούς, ο Καζαντζάκης είναι ο πιο αισχυλικός. Τιτάνας σ' αγκάλιση της ύλης, γίγαντας στο άπλωμα της δράσης, Κύκλωπας στο πελέκημα της κάθε φράσης, αδιαφορεί για τους κοινούς τόπους και τρόπους, πλάθει, ονειρεύεται, προφητεύει. Αν στις τρεις δεκαετίες που δούλεψε τα έργα του το θέατρό μας δεν ήταν προσηλωμένο στην ηθογραφία και στη φασοκωμωδία, ο Καζαντζάκης θα είχε σταθεί ο πραγματικός πατέρας της δραματολογίας μας ή, πιο σωστά, η πρωτόγονη δημιουργική της θεότητα. (βλ. Αλέξης Σολομός, *Για το θέατρο του Νίκου Καζαντζάκη*, 117).

Και έχω να προσθέσω σε αυτό ότι και ο Καλομοίρης έχει τον ίδιο θαυμασμό για τον Καζαντζάκη και έχει συνθέσει δύο όπερες πάνω σε θεατρικά του έργα, τον Πρωτομάστορα και τον Παλαιολόγο. Σήμερα υπάρχει ένα έντονο ενδιαφέρον για το θέατρο του Καζαντζάκη και στην Ελλάδα και στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Έχοντας κάνει αυτή την περιδιάβαση για τον Καζαντζάκη θα ήθελα, τώρα, να γυρίσω στο θέμα περί ελευθερίας. Ήδη

τον έχω αποκαλέσει ασυμβίβαστο και έχω επισημάνει ότι στην ανεξαρτησία του ασυμβίβαστου θα πρέπει να αναζητήσουμε την έννοια της ελευθερίας, αλλά επιλεκτικά ας δούμε και τι μας λέει ο ίδιος. Το κατεξοχήν έργο περί ελευθερίας του Καζαντζάκη είναι *Ο Καπετάν Μιχάλης*, το οποίο φέρει τον υπότιτλο «Ελευθερία ή θάνατος». Το μυθιστόρημα αυτό γράφτηκε το 1949, μια χρονολογία κρίσιμη για την Ελλάδα μετά από έναν τριετή εμφύλιο πόλεμο. Είμαι βέβαιος ότι επέλεξε το θέμα αυτό σε σχέση με την Κατοχή και τον Εμφύλιο και έχουμε ενδείξεις για την προεργασία που είχε κάνει ώστε να οδηγηθεί τελικά να γράψει τον *Καπετάν Μιχάλη*. Το μυθιστόρημα διαδραματίζεται σε μια άλλη εποχή, στο 1889, και αναφέρεται σε μια απόπειρα εξέγερσης στην Ανατολική Κρήτη. Όπως γνωρίζουμε η Κρήτη δοκιμαζόταν κάθε λίγο και λιγάκι με εξεγέρσεις, εκ των οποίων τον 19ο αιώνα οι πλέον σημαντικές, πριν από τη χρονολογία στην οποία διαδραματίζεται *Ο Καπετάν Μιχάλης*, ήταν οι εξεγέρσεις του 21, 34, 41, 54, και 78.

Δεν θα περιγράψω το μυθιστόρημα, αλλά θα ήθελα να υπενθυμίσω ότι εστιάζεται με έναν ιδιαίτερο τρόπο σε ένα άτομο, τον Καπετάν Μιχάλη, που είναι έμπορος στον Χάντακα και αποτελεί τον φόβο και τρόμο των Τούρκων και των δικών του. Πρόκειται για το πρότυπο του Κρητικού οπλαρχηγού: χεροδύναμος, ολιγομίλητος, εγωιστής και πάνω απ' όλα παθιασμένος. Ο Καπετάν Μιχάλης γίνεται το σύμβολο για την Ελευθερία. Εδώ η έννοια της Ελευθερίας ταυτίζεται με την πατρίδα. Αλλά επιπροσθέτως μας λέει ότι ελευθερία είναι μια πράξη - μια αγωνιστική πράξη. Εξυμνεί, με άλλα λόγια, την πράξη που παρακινείται από πάθος (δηλαδή την πράξη που παρακινείται από ένα γινάτι). Εξυμνεί τους εκδικητικούς, τον γιο του Μανούσακα τον Θοδωρή, που σκότωσε τον Χουσεϊν για να δικαιώσει το θάνατο του πατέρα του και μετά πήρε τα βουνά. Εξυμνεί τον Τίτυρο τον αδελφό του Καπετάν Μιχάλη που υπερέβη την φυσική του αδυναμία (ο ίδιος ο πατέρας του, ο Γερο-Σήφακας, είπε για τον Τίτυρο: «πολλά φτενός, πολλά λεβρός, ξεφυσίδι» [Ο Καπετάν Μιχάλης, 192]). Αλλά ο Τίτυρος, το ξεφυσίδι, από δάσκαλος και καλαμαράς έγινε μαχητής. Εξυμνεί τον ανηψιό του Καπετάν Μιχάλη, Κοσμά, που παραγκωνίζει τον έρωτα του για την Εβραία σύζυγο που έχει αφήσει έγκυο, και δέχεται να πεθάνει στο πλευρό του θειού του.

Τι άραγε να είναι αυτή η Ελευθερία ό-ταν κάποιος κυριαρχείται από το πάθος, το οποίο του αφαιρεί την λογική και εν μέρει τον τυφλώνει; Αυτό ακριβώς διαπιστώνει κανείς και στην απόφαση του Γερο-Σήφακα να θέλει να μάθει γραφή στα εκατό του χρόνια, για να γράψει «Ελευθερία ή θάνατος» στους τοίχους του χωριού, μέχρι που έπεσε από τη σκάλα και σκοτώθηκε.

Ελευθερία φαίνεται να θέλει να πει: να μην το βάζεις κάτω, γιατί η ζωή είναι ένας αγώνας. Αυτό που προέχει είναι η πράξη, γι' αυτό και ο Καπετάν Μιχάλης παρουσιάζεται σαν αγρίμι στο τέλος, έτοιμος να εκδράμει:

Μια στιγμή τα χείλια του, τα φρύδια του, τα μάτια του έπαιξαν· κοίταξε γύρα τους συντρόφους, κάτω την Τουρκιά, απάνω τον ακατοϊκητο ουρανό... «Ελευθερία ή θάνατος! μουρμούρισε κουνώντας άγρια την κεφαλή του. Ελευθερία ή θάνατος, ε'ε κατομοίρηδες Κρητικοί! Ελευθερία και θάνατος! αυτό θα πρέπει να γράψω εγώ στο μπαϊράκι μου· αυτό είναι το αληθινό μπαϊράκι του κάθε αγωνιστή! Ελευθερία και θάνατος! Ελευθερία και θάνατος! (Ο Καπετάν Μιχάλης, 488).

Με αυτή την επανάληψη σηματοδοτεί το νόημα της θυσίας και της λύτρωσης. Και τελειώνει το μυθιστόρημα έχοντας τον Καπετάν Μιχάλη να δέχεται πως αυτοί που επιζητούν τον θάνατο (αν και παρουσιάζονται να βρίσκονται σαν σε μια τρέλα) είναι και οι μόνοι δικαιωμένοι, όπως μας λέει ο ίδιος ο Καπετάν Μιχάλης «οι κουζουλοί κάνουν την Κρήτη αθάνατη» (Ο Καπετάν Μιχάλης, 490). Και εδώ αναφέρεται στα επτά άτομα που παρέμειναν για να κρατήσουν το Τούρκικο ασκέρι.

Αλλά αναρωτιέμαι τι είναι αυτό το «οδεύω στο θάνατο»; Και τι εννοεί με το «κάνουν την Κρήτη αθάνατη»; Η απάντηση είναι μάλλον ότι αφηφώ τον θάνατο και τότε μόνο τον υπερβαίνω. Βέβαια δεν τον υπερβαίνω για τον εαυτό μου, αφού πεθαίνω. Το δικό μου υπερφαλάγγισμα του θανάτου, λοιπόν, ισοποσούται με την ελευθερία της πατρίδας, σαν εγγύηση για την αθανασία της πατρίδας.

Η ελευθερία στο σημασιολογικό επίπεδο, είναι σαν να μας λέει ο Καζαντζάκης, δεν είναι κάτι το εφικτό και δεν μπορεί να προσδιοριστεί αφηρημένα. Πώς θα μπορούσε κανείς να αποδείξει ότι είναι ελεύθερος; Με τι στοιχεία, κινήματα ή λέξεις θα μπορούσε να το δείξει, αφού

ό,τι και να επιστρατεύσει σηματοδοτεί μια δέσμευση, στα σχήματα, στις λέξεις και στους κανόνες επικοινωνίας που επιστρατεύει. Ελευθερία είναι η υπέρτατη πράξη, η θυσία και έχει νόημα μόνο για αυτόν που αναλαμβάνει να την πραγματοποιήσει.

Μα θα ρωτούσε κάποιος και πώς ερμηνεύεται η ρήση που μας άφησε να γράψουμε στον τάφο του: «Δεν ελπίζω τίποτα. Δεν φοβούμαι τίποτα. Είμαι λεύτερος». Μήπως δηλαδή θέλει να πει πως ελευθερία είναι η τέλεια απάρνηση και η εξαγνισή μας από όλα τα κληρονομικά δεδομένα που προσδιορίζουν τον ψυχισμό μας - δηλαδή η ελπίδα και ο φόβος; Πιστεύω πως θα κάναμε ένα αθεράπευτο λάθος με το να δούμε τη ρήση αυτή στα στενά όρια του Βουδισμού, από όπου προέρχεται. Την ρήση αυτή την αναφέρει και στην *Ασκητική* μια εποχή που τον απασχολεί περισσότερο η Ορθοδοξία και ο Κομμουνισμός παρά ο Βουδισμός (βλ. «Η πορεία», *Ασκητική*, 34). Για τον Βουδιστή «δεν ελπίζω τίποτα, δεν φοβούμαι τίποτα, είμαι ελεύθερος», υπονοεί αρνούμαι την κτητικότητα, αρνούμαι τη φιλοδοξία, αρνούμαι τα αξιολογικά στοιχεία του πολιτισμού και απεκδύομαι την ματαιότητα αυτής της ζωής. Αλλά προϋπόθεση για τον Βουδιστή είναι ότι στην ουσία δεν πεθαίνει, γιατί πιστεύει στη μεταψύχωση και στην αιωνιότητα.

Για τον Καζαντζάκη δεν μπορεί να ισχύει ένα τέτοιο σύνδρομο απάρνησης και στέρησης, αφού το παν σε όλα του τα έργα είναι η αίγλη της δραστηριότητας, η αίγλη της πράξης. Ελευθερία, λοιπόν, σε σχέση με το μυθιστόρημα Ο Καπετάν Μιχάλης, δεν είναι παρά η πράξη, και η απώτερη πράξη δεν είναι παρά η θυσία. Το δεν ελπίζω, δεν φοβάμαι για τον Καζαντζάκη υποδηλώνει ότι θα δράσω από μόνος μου με συνειδητή απόφαση και δεν θα αποσυρθώ στο δάσος κάτω από τα άνθη του λωτού.

Η έννοια της απελευθέρωσης συνδυάζεται με την έννοια θυσία και λύτρωση. Η θυσία εξισούται με το φτάνω στην απώτερη πράξη. Και τότε μόνο η πράξη είναι πλήρης, αν την αντιμετωπίσω με την έννοια του αφηφώ και την ίδια την διαπίστωση ότι θα αφαιρέσω από τον εαυτό μου το δικαίωμα της πράξης, αφού στο τέλος πεθαίνω. Στην *Ασκητική* έχει μια ολόκληρη ενότητα περί πράξεως, όπου λέει:

Η στερνή, η πιο ιερή μορφή της θεωρίας είναι η πράξη.

Όχι να βλέπεις πως πηδάει η σπιθα α-

πό τη μια γενιά στην άλλη, παρά να πηδός να καίγεται μαζί της. («Η πράξη», Ασκητική, 63)

Ο Καζαντζάκης δεν διέπεται από μια έπαρση Εισαγγελέα. Δεν κατηγορεί κανέναν και δεν ζητάει με ορθολογικά κριτήρια τη δικαιοσύνη. Για να καταλάβει κανείς το πνεύμα του ας κοιτάξει την τραγωδία Καποδίστριας, την οποία γράφει το 1944 και η οποία πρωτοπαίχτηκε το 1946. Όλα τα πρόσωπα (Καποδίστριας, Μακρυγιάννης, Γκίκας, Μαυρομιχάλης και Κολοκοτρώνης) παρουσιάζονται ηρωικοί και ας έχουν αδυναμίες. Οι Μαυρομιχάλης (αντίθετα από αυτό που θα περίμενε κανείς, αφού γίνονται οι δολοφόνοι του πρωταγωνιστή Καποδίστρια) εξεικονίζονται ως γενναίοι και εκδικητικοί. Ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος από πάθη. Σε όλα του τα λογοτεχνικά έργα οι χαρακτηριστές παρουσιάζονται με πάθη, δέσμιοι της ιδιοσυγκρασίας τους.

Αυτό που πάντα τονίζει είναι πως η γης που σε τρέφει και περιέχει την κληρονομιά που σου άφησαν οι πρόγονοί σου είναι το κοινό σύμβολο του ύψιστου ιδανικού. Επομένως η Ελευθερία δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, αλλά η ευθύνη και η υποχρέωση προς το ιδανικό, το οποίο στην κυριολεξία έχει απτότητα και υλικότητα, είναι ο τόπος σου. Και αυτό ίσως είναι και ο μόνος τρόπος για να δούμε τον Καζαντζάκη απεγκλωβισμένο από όλες αυτές τις επωνυμίες και χαρακτηρισμούς που του δώσαμε κατά διαστήματα. Θα πρέπει να τον δούμε σαν έναν αταξινόμητο και desperado (ο όρος είναι δικός του), αλλά όχι ως αχαλίνωτο και εγκληματικό, αλλά ως άτομο που αφηφά τη ζωή εμπρός στο κάλεσμα της θυσίας. Η Έρη Σταυροπούλου έχει δίκιο που εντοπίζει πως στον Καζαντζάκη:

Η ελευθερία του ανθρώπου γεννιέται μέσα από την τήρηση αλλά και την υπέρβαση κανόνων, ένα θέμα χαρακτηριστικό για τον από πολλές απόψεις διφυή προβληματισμό του. («Η τελετουργία του θανάτου στην πεζογραφία του Νίκου Καζαντζάκη», βλ. Κ.Ε. Ψυχογιός [επ.], *Νίκος Καζαντζάκης το έργο και η πρόσληψή του*, 25)

Παράλληλα, υπάρχουν πολλές επικριτικές απόψεις για τον Καζαντζάκη. Τον είπαν κέρβερο της καρέκλας, δηλαδή ότι δεν έχει επαφή με την πραγματικότητα. Επίσης τον είπαν αιθεροβάμονα, ότι έχει ένα πόδι στη γη και ένα στον ουρανό. Αλλά από πού και εως πού έχει ένα πόδι στον ουρανό, όταν η πάλη γίνεται στην ψυχή του κάθε α-

Ο Πρόεδρος της Π.Α.Μ. ευχαριστεί τον Δήμαρχο Ηρακλείου, κ. Γιάννη Κουράκη.

τόμου, με την έννοια του ότι ο άνθρωπος κουβαλάει το μαρμαρένιο αλώνι μέσα του. Η πάλη αυτή που γίνεται μέσα μας αποτελεί ένα σωματικό πόνο για τον καθένα μας. Ο δε πόνος αυτός μπορεί να κατανοηθεί μόνο από εκείνον που τον έχει. Το ίδιο και η ελευθερία, το ίδιο και η λύτρωση μπορούν να κατανοηθούν από τον καθένα μας ξεχωριστά. Το άτομο είναι αυτό που ενδιφέρει πάνω από όλα τον Καζαντζάκη και ο τραγικός αγώνας να φτάσει τη λύτρωση σαν πράξη ελευθερίας.

Ελευθερία είναι να ακούσεις αυτό που σε καλεί και να κάνεις αυτό που είσαι. Σε όλα τα μυθιστορήματά του ζητάει να αποκαλυφθεί αυτό που είναι ο καθένας, είτε Μανολιός είναι αυτός, είτε Ιούδας. Για τον Καζαντζάκη δεν υπάρχει καλό και κακό. Στον *Βίο και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* ποιος είναι καλύτερος το αφεντικό ή ο Ζορμπά; Τι θέση έχει η έννοια καλύτερος στον Καζαντζάκη; Αυτό να αναρωτηθούμε για να πιάσουμε τα πράγματα στα δικά του μέτρα.

Όλος του ο στοχασμός έχει ως σηματορώ το καθοδηγητικό αστέρι της αναζήτησης. Ο Καζαντζάκης είναι καλλιτέχνης και βλέπει με δικά του μάτια και εκεί έγκειται η έννοια της ελευθερίας. Ακριβώς όπως το εικόνισμα που έφτιαξε ο αλαφροϊσκικωτος Μούρτζουφλος (ο κουζουλός) στον *Καπετάν Μιχάλη*, απεικονίζοντας τη Σταύρωση με μια γυναίκα ντυμένη με

φουσεκλίκια κι ασημένιες κουμπούρες που είναι η Κρήτη.

Θέλει πίστη για να κατανοήσει κανείς την έννοια της ελευθερίας και θα παραθέσω, εδώ, για να κλείσω αυτό που είπα ο Καζαντζάκης λίγο πριν πεθάνει το 1957, όταν βρισκαίτο στην Κίνα στο δεύτερο ταξίδι προσκαλεσμένος του Τσου Εν Λάι, σε έναν δημοσιογράφο του περιοδικού *Time*:

Όποιος έχει μια πίστη νιώθει τόσο περισσότερο λεύτερος... τόσο περισσότερο σκλάβος στην πίστη του. Θυμήσου τον Άγιο Αυγουστίνο: Κύριε, τότε μονάχα είμαι λεύτερος, όταν υπακούω στη θέλησή σου. Επομένως, σφαλερά κατηγορούν οι άπιστοι «Δυτικοί» τους κομμουνιστές σκλάβους. Η σκλαβιά αρχίζει όταν παύουν να πιστεύουν. (βλ. *Bien*, 215)

Αυτό είναι ελευθερία και λύτρωση: το πάθος και η πίστη σε κάτι που ζει το άτομο από μόνος του και δεν το επιζητά απλώς, αλλά δρα για να το πραγματοποιήσει. Είναι μια πράξη που βιώνει ο καθένας από εμάς με τον δικό του τρόπο.

Είναι μνημειώδες το γεγονός ότι στον Καποδίστρια μας δίνει αντικρουόμενες απόψεις για την Ελευθερία. Ο Υδραίος καπετάνιος Γκίκας που δεν μοιράζεται το πατριωτικό αίσθημα που έχουν οι άλλοι, λέει: Λευτεριά θα πει να μπαίνεις στο καράβι να σπας το μπλόκο, να πουλάς και ν'αγοράζεις,

σκλάβους γιομώντας τ' αμπάρια και πραγματίες. (Καποδίστριας, 90)

Για τον Καποδίστρια που μέριμνα έχει να ορθοποδίσει το κράτος, αν και συντηρητικός, μας λέει:

Πνεύμα αφηλό δεν είναι η λευτεριά μονάχα,
μηδέ μονάχα αχός και αλαλαγμός πολέμου,
μον' και ψωμί και χορτασμός, μαθές, και σπίτι,
χαμογελάει γλυκά και η λευτεριά σαν μάνα. (Καποδίστριας, 100)

Για τον Μανιάτη γέροντα Παπά που έχει προτρέψει τους Μαυρομιχάληδες να σκοτώσουν τον Καποδίστρια λευτεριά είναι:

Το σώμα και αίμα του Χριστού να γίνει εγδίκηση
μανιάτιστα, παιδιά, κι αγάπη της πατρίδας!
Ελευτεριά ο Θεός, κι ο τύραννος εχθρός του·
σκοτώστε τον εχθρό για να σωθεί η ψυχή σας. (Καποδίστριας, 125)

Αυτός είναι ο κόσμος και ο καθένας μας είναι διαφορετικός. Ως συμπέρασμα λέω πως για τον Καζαντζάκη η ελευθερία δεν προσδιορίζεται αντικειμενικά. Είναι μια υποκειμενική αντίληψη της χρέους για τον καθένα μας.

Όσον αφορά την τραγωδία του Καποδίστριας, το 1944, είναι σαν να θέλει να δικαιώσει και την αντίσταση και τη διεκδί-

κηση των Κομμουνιστών. Και με αυτό θέλω να πω, πως ίσως να μην πιστεύει ότι οι Κομμουνιστές θα φτιάξουν ένα καλύτερο κράτος, αλλά μάλλον αφήνει να εννοηθεί πως καταδικαστέοι είναι οι ασπόνδυλοι, φιλοτομαριστές της εποχής του - δηλαδή οι πολιτικάντιδες του 1944. Και πράγματι γράφει αυτή την τραγωδία μόλις και απελευθερώθηκε η Ελλάδα από την Γερμανική κατοχή. Αλλά και πάλι δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι στρέφεται ενάντια στους πολιτικούς της εποχής, αφού ο καθένας μας για τον Καζαντζάκη κουβαλάει το δικό του πάθος, έτσι που θεωρεί φυσιολογικό και τον φαταούλα και σπαγγοραμένο, αλλά και το φιλόδοξο και κιοτή πολιτικάντη.

Συμφωνώ ότι ο Καζαντζάκης εκφράζεται με έναν τρόπο αρκετά λυρικό και στην σημερινή εποχή που κυριαρχεί η πεζότητα και το ασύνδετο του νίτεο κλίπ, παρουσιάζεται αφηγηματικά ξεπερασμένος. Το σημασιολογικό μήνυμα, όμως παράλληλα, στο έργο του είναι τελείως ρευστό και γλιστερό. Σε καμμία περίπτωση δεν μπορεί να περιορισθεί μέσα στα όρια του καθοπρεπισμού και της μεσο-αστικής ηθικής. Και από αυτή την άποψη είναι εξαιρετικά μοντέρνος.

Σήμερα διδάσκεται ευρέως στις Ηνωμένες Πολιτείες στα πανεπιστημιακά τμήματα Θρησκειολογίας, γιατί στο έργο του βρίσκονται στοιχεία, όπως αυτό της εξε-

λικτικής διάστασης του Χριστού, τα οποία προλαμβάνουν χρονικά τις ιδέες άλλων περίτρων στοχαστών, όπως λόγου χάρι του Alfred North Whitehead (βλ. Darren Middleton, *Novel Theology*). Η έννοια της εξελικτικής πορεία βασίζεται στο ότι ο άνθρωπος, που φέρει τον Χριστό μέσα του, συνέχεια εξελίσσεται, επομένως και ο Χριστός. Από αυτή την άποψη ο Καζαντζάκης είναι εξαιρετικά μοντέρνος.

Ίσως αν ο Καζαντζάκης κοιταχτεί με φόντο τον Καπετάν Μιχάλη, θα μπορούσε να πιστέψουμε ότι θα δικαιώνει τον ιερό αγώνα του Μουσουλμανικού κόσμου σήμερα. Όχι όμως ότι θα ήλπιζε πως τα άτομα αυτά, που σκοτώνονται κάθε μέρα, θα έφτιαχναν καλύτερες συνθήκες για το μέλλον. Μάλλον τα άτομα αυτά στο Ιράκ και την Παλαιστίνη, για τον Καζαντζάκη πραγματοποιούν κάθε μέρα που περνάει μια πράξη πίστωσης - ένα *auto da fé*. Η λύτρωση και η έννοια της ελευθερίας στο προσωπικό επίπεδο, γι' αυτούς τους καμικάζι-αυτόχειρες όντως είναι ανάλογη με αυτή του Καπετάν Μιχάλη. Μια θυσία κοιταγμένη ορθολογιστικά και οφελιμιστικά ποτέ δεν έχει αξία, προσφέρει όμως ικανοποίηση στο άτομο που την πραγματοποιεί και κρατάει μια φλόγα να καίει στις καρδιές των άλλων..

Η εκδήλωση πλαισιώθηκε από το χορωδιακό τμήμα της Παγκρήτιας Αδελφότητας Μακεδονίας.

Η Γενική Γραμματέας της Π.Α.Μ., κ. Σοφία Νερολαδάκη, καλωσορίζει τον Δήμαρχο Ηρακλείου.